

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ В МОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ ІЗ РІЗНИМ ДОСВІДОМ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Ганна Нікітенко,

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна;
ann.mail25@gmail.com

У статті представлено результати дослідження відмінностей у виразності внутрішнього та зовнішнього факторів структури психологічної готовності мобілізованих осіб із різним досвідом військової служби (особи, котрі не мають взагалі досвіду військової служби; мають досвід лише строкової служби (від дев'яти місяців до року) та з досвідом контрактної служби (від 2-х років)). Зовнішній фактор психологічної готовності поєднує соціально-психологічний, проблемно-орієнтаційний і соціально-діяльнісний компоненти. А внутрішній фактор становлять емоційно-вольовий, мотиваційний, особистісний, поведінковий, когнітивно-прогностичний та когнітивно-рефлексивний компоненти.

За допомогою t-критерію Стьюдента для незалежних вимірів встановлено, що мобілізовані особи без досвіду військової служби мають нижчий рівень за загальним показником сформованості компонентів внутрішнього фактора структури психологічної готовності до військової служби, ніж мобілізовані з досвідом строкової та контрактної служби, нижчий рівень сформованості таких внутрішніх компонентів, як емоційно-вольовий, поведінковий, когнітивно-рефлексивний. Для мобілізованих осіб із досвідом контрактної служби мають вищий рівень сформованості особистісного (внутрішнього) та соціально-діяльнісного (зовнішнього) компонентів і загального показника сформованості компонентів зовнішнього фактора структури психологічної готовності, ніж досліджувані з досвідом строкової й без досвіду військової служби. Мотиваційний компонент внутрішнього фактора структури психологічної готовності більше сформований в осіб із досвідом контрактної служби, ніж у тих, хто без досвіду. Також встановлено, що чим більший досвід військової служби в мобілізованих осіб, тим вищий рівень сформованості всієї структури психологічної готовності до військової служби.

Ключові слова: психологічна готовність, структура готовності, мобілізовані особи з різним досвідом військової служби.

Hanna Nikitenko. Peculiarities of Psychological Readiness Structure of Mobilized Persons with Different Military Service Experience. The article represents the research results of the differences in manifestation of internal and external factors of the psychological readiness structure of mobilized persons with

different military service experience (persons, who do not have any military service experience, have only compulsory military service experience (from 9 months to 1 year) and have contract service experience (from 2 years)). The external factor of psychological readiness combines socio psychological, problem orientational and socially active components. And the internal factor consists of emotionally volitional, motivational, personality, behavioral, cognitive prognostic and cognitive reflexive components.

With the help of Student's *t*-test for independent (unpaired) samples has been determined that mobilized persons without military experience have lower level by the general indicators of the internal factor components formation of the structure of psychological readiness to the military service, than mobilized persons with experience of compulsory and contract military service, lower level of such internal components formation as emotionally volitional, behavioral and cognitive reflexive. Mobilized persons with contract service experience have higher level of formation of personality (internal), socially active (external) components and general parameter of the external factor components formation of the structure of psychological readiness, than mobilized persons with compulsory military service experience and without military service experience. The motivational component of the internal factor of the structure of psychological readiness is more formed in persons with contract military service experience than in persons without it. It has been also determined that the bigger is the military service experience of mobilized persons, the higher is the level of formation of the whole structure of psychological readiness to the military service.

Key words: psychological readiness, readiness structure, mobilized persons with different military service experience.

Анна Никитенко. Особенности структуры психологической готовности у мобилизованных лиц с разным опытом военной службы. В статье наводятся результаты исследования различий в выраженности сформированности компонентов внутреннего и внешнего факторов структуры психологической готовности мобилизованных лиц с разным опытом военной службы (не имеющие вообще опыта военной службы; имеющих опыт только срочной службы (от 9 месяцев до года) и тех, кто имеет опыт контрактной службы (от 2-х лет)). Внешний фактор психологической готовности включает в свой состав социально-психологический, проблемно-ориентированный и социально-деятельностный компоненты. Внутренний фактор составляют эмоционально-волевой, мотивационный, личностный, поведенческий, когнитивно-прогностический и когнитивно-рефлексивный компоненты.

С помощью *t*-критерия Стьюдента для независимых измерений установлено, что мобилизованные лица без опыта военной службы имеют низкий уровень по общему показателю сформированности компонентов внутреннего фактора структуры психологической готовности к военной службе, нежели мобилизованные с опытом срочной и контрактной службы, низкий уровень сформированности таких внутренних компонентов, как эмоционально-волевой, поведенческий, когнитивно-рефлексивный. Мобилизованные лица с опытом контрактной службы имеют более высокий уровень сформированности личностного

(внутреннего), социально-деятельностного (внешнего) компонентов и общего показателя сформированности компонентов внешнего фактора структуры психологической готовности, чем исследуемые с опытом срочной и без опыта военной службы. Мотивационный компонент внутреннего фактора структуры психологической готовности более сформирован у лиц с опытом контрактной службы, чем у лиц без опыта. Также установлено, что чем больше опыт военной службы у мобилизованных лиц, тем выше уровень сформированности всей структуры психологической готовности к военной службе.

Ключевые слова: психологическая готовность, структура психологической готовности, мобилизованные лица с разным опытом военной службы.

Постановка наукової проблеми та її значення

У науковій літературі досить широко розглянуто питання щодо готовності представників ризиконебезпечних професій виконувати свої професійні обов'язки в ситуаціях, коли їхньому життю й здоров'ю загрожує небезпека. Незважаючи на збільшення в сучасній психологічній науці кількості досліджень із різних аспектів і проявів ризику в життєдіяльності людей, потрібно відзначити певну недостатність вивченості питання психологічної готовності до ризику в професійній діяльності військовослужбовців. У сучасних умовах у зв'язку з ускладненням соціально-політичної обстановки в країні, проведенням антитерористичної операції, ускладненням сучасної військово-професійної діяльності виникає необхідність якісної підготовки особистості до військової служби з високим рівнем психологічної готовності до ефективного виконання цієї діяльності, оскільки службово-бойові завдання відрізняються особливою новизною, причому ступінь небезпеки, екстремальність різко зростають.

Разом із тим питання формування психологічної готовності саме мобілізованих осіб до військової служби, незважаючи на його актуальність та практичну значущість, є недостатньо розробленими та не були предметом спеціальних психологічних досліджень. До сьогодні не визначено структури й критеріїв сформованості психологічної готовності. Крім того, проблему формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій доречно розглядати ще й із позиції того, що мобілізовані військовослужбовці несподівано для себе опиняються в бойових умовах. Вони мають дуже різний досвід військової служби або навіть він у них відсутній. Тому вивчення особливостей структури психологічної готовності в мобілізованих осіб із різним досвідом військової служби на сьогодні є актуальним і недостатньо розробленим питанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженням психологічної готовності до діяльності займалися В. Барко, В. Бодров, В. Варваров, О. Глоточкін, П. Горностаї, О. Добрянський, М. Дьяченко, Ю. Забродін, І. Ковальська, Л. Кондрашова, П. Корчемний, Л. Кузнєцов, В. Мірошніченко, І. Окуленко, Л. Сердюк, М. Феденко та ін. Незважаючи на те, що на сьогодні психологічна готовність особистості до діяльності активно досліджується, однак наразі відсутнє стале уявлення про цей психологічний феномен, його структуру, механізми функціонування. Так, психологічну готовність до діяльності розглядають як певний функціональний та психічний стан людини (Є. Ільїн, М. Левітов, Л. Нерсесян, В. Пушкін); як установку (О. Прангішвілі, Д. Узнадзе,); передстартовий стан перед змаганням (В. Алатворцев, А. Ганюшкін, А. Пуні та ін.), активно-діяльнісний стан особистості, що відображає зміст поставлених завдань та умови майбутнього їх виконання (В. Пономаренко); як якість особистості (М. Дяченко, Л. Кандибович, О. Ковальов, О. Кретчак, К. Платонов й ін.); як наявність відповідних здібностей (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн); як інтегративне особистісне та соціально-психологічне утворення (В. Бондаренко, О. Пасько й ін.).

Отже, у дослідженні готовності до професійної діяльності виокремлюють декілька підходів: функціональний, особистісний, системний та особистісно-діяльнісний. Функціональний підхід розглядає готовність як певний стан психічних функцій людини, що є умовою високих результатів, досягнень під час виконання того чи іншого виду діяльності. Представниками цього напряму дослідження є В. Алатворцев, О. Асмолов, А. Ганушкін, Є. Ільїн, Є. Кузьмін, М. Левітов, Л. Нерсесян, В. Пушкін, А. Пуні, С. Равікович, Д. Узнадзе, В. Ядов й ін. Особистісний підхід розглядає готовність як набір індивідуально-особистісних якостей, який уключає в себе пізнавальний, мотиваційний і вольовий компоненти, зміст котрих залежить від характеру виконуваної діяльності. Представниками цього напряму є Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Веденов, Л. Карамушка, О. Ковальов, І. Кон, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, В. Мерлін, В. Моляко, В. Столін, І. Чеснокова та ін. Із позиції системного підходу психологічна готовність до діяльності розглядається через пізнання людиною своїх внутрішніх можливостей і їх реалізацію для досягнення бажаного результату в її професійній діяльності. Представниками є О. Бодальов, А. Брушлінський, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Гордон, В. Зінченко, Я. Коломинський, В. Кудрявцев, О. Лукашев,

В. Шадріков та ін. Прихильники особистісно-діяльнісного підходу розглядають готовність як цілісний прояв усіх сторін особистості, що дає можливість людині ефективно виконувати свою професійну діяльність. Так, представниками цього підходу є А. Деркач, Є. Клімов, О. Сафін, К. Платонов, Є. Чугунова та ін.

Залежно від підходу до визначення поняття «психологічна готовність» автори виділяють різну її структуру, основні компоненти й способи формування. Аналізуючи структуру психологічної готовності до службово-бойової діяльності, запропоновану Я. Бондаренко (Бондаренко, 2011), В. Варваровим (Варваров, 1974), Д. Іщенко (Іщенко, 2013), О. Колесніченко (Колесніченко, 2015), Л. Матохнюк (Матохнюк, 2005), В. Мірошніченко (Іщенко, 2013), О. Пасько (Пасько, 2013), В. Платоновим (Платонов, 2000), Н. Сторожук (Сторожук, 2009), М. Томчуком (Томчук, 2010), В. Ягуповим (Ягупов, 2004), слід зазначити, що найбільш типовими компонентами цього явища є мотиваційний, емоційно-вольовий, особистісний і когнітивний. Когнітивний компонент у запропонованій структурі психологічної готовності розмежується на три складники: сформованість професійних знань, умінь та навичок; розвиток пізнавальних процесів і самооцінка своїх професійних навичок. Тобто умовно можна розділити когнітивний компонент на когнітивно-рефлексивний, когнітивно-пізнавальний та когнітивно-діяльнісний. Наприклад, Н. Сторожук виокремлює окремо когнітивний (розвиток пізнавальних процесів) й інструментальний компоненти (знання, уміння, навички) (Сторожук, 2009). В. Варваров виокремлює відображальний і виконавчий компоненти, зазначаючи про важливість розвитку пізнавальних процесів та розумових і сенсорних здібностей (Варваров, 1974). Л. Кондрашова відокремила оцінний компонент (самооцінку своїх професійних навичок) та сформованість пізнавальних процесів (Кондрашова, 2009). Також виокремлюють ситуативні компоненти психологічної готовності. У моделі, запропонованій Н. Сторожук, таким компонентом виступає креативність, яка розглядається як здатність до конструктивного нестандартного мислення й поведінки, генерації нових, незвичайних ідей, до усвідомлення та розвитку особистісного й професійного досвіду (Сторожук, 2009). У структурі, визначеній В. Мірошніченко, Д. Іщенко, ситуативним компонентом є фізичний компонент, що розкривається як практична підготовленість, формування необхідних фізичних якостей (Іщенко, 2013). Також ситуаційним є соціальний компонент у структурі О. Пасько, що

розглядається як взаємодія із соціумом, спілкування, уміння орієнтуватись у правовідносинах (Пасько, 2013). Розбіжності у визначенні компонентного складу структури психологічної готовності до діяльності зумовлені, передусім, розбіжностями предметів дослідження (різних видів діяльності), різним контекстом розгляду проблеми, методологічними засадами й авторськими концепціями науковців.

Проблематика пов'язана з діяльністю саме мобілізованих осіб, відображена в роботах О. Самойленко (Самойленко, 2017). Однак питання, що безпосередньо стосується впливу наявності різного досвіду військової служби в мобілізованих осіб на їх структуру психологічної готовності, є поки що не дослідженим.

Мета статті – вивчити особливості структури психологічної готовності в мобілізованих осіб із різним досвідом військової служби.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження

Теоретичний аналіз наукової літератури вказує на те, що феномен психологічної готовності є явищем із багаторівневою системою психічних особливостей людини, які виступають суб'єктивними умовами її успішної професійної діяльності, та має складну структуру. Поняття психологічної готовності до діяльності активно розробляється, проте та різноманітність підходів, яка існує у визначенні її структури, засвідчує відсутність сталого уявлення про цей психологічний феномен, механізми функціонування для військовослужбовців.

З урахуванням специфіки професійної військової діяльності мобілізованих осіб та ґрунтуючись на проведеному аналізі наукових досліджень, нами виділено зовнішній і внутрішній фактори психологічної готовності мобілізованих до військової служби. Разом із тим за допомогою факторного аналізу встановлено, що зовнішній фактор психологічної готовності включає до свого складу соціально-психологічний, проблемно-орієнтаційний та соціально-діяльнісний компоненти. А внутрішній фактор складають емоційно-вольовий, мотиваційний, особистісний, поведінковий, когнітивно-прогностичний і когнітивно-рефлексивний компоненти (Нікітенко, 2018).

Соціально-психологічний компонент структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби відображає наявність у військовослужбовців соціальної підтримки, особливості ставлення рідних, друзів, соціального оточення до військової служби й характер власного ставлення мобілізованих до служби, що зумовлені

соціально-політичними подіями в країні та бажанням служби в армії. Соціально-діяльнісний компонент відображає професійну майстерність мобілізованих осіб, ступінь вираженості сприятливої атмосфери в колективі, цінність позитивних відносин, військову кваліфікацію. Проблемно-орієнтаційний компонент відображає різні труднощі, із якими стикаються мобілізовані особи під час військової служби (Нікітенко, 2018).

Особистісний компонент у складі внутрішнього фактора психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби розглянуто нами як систему особистих характеристик мобілізованих осіб, котрі впливають на результативність їхньої діяльності, досягнення цілей, внутрішню стійкість при дії негативних факторів. Емоційно-вольовий компонент відображає здатність мобілізованих військовослужбовців до свідомої регуляції своєї поведінки, контролю емоційних станів і рівня психічного напруження через вольові зусилля. Поведінковий компонент відображає здатність мобілізованих проявляти емоційну зрілість та схильність до активних поведінкових стратегій. Когнітивно-рефлексивний компонент розглянуто нами як саморозуміння й самоусвідомлення себе як військовослужбовця, зіставлення себе з образом ідеального військовослужбовця у своєму сприйнятті. Мотиваційний компонент внутрішнього фактора структури психологічної готовності мобілізованих осіб відображає мотиваційні зусилля, потреби успішно виконати поставлене завдання, прагнення досягнути успіху й показати себе з кращого боку. Конітивно-прогностичний компонент відображає розуміння мобілізованими особами процесу військової служби та відповідність реальних умов сформованим очікуванням від неї (Нікітенко, 2018).

Задля вивчення компонентів структури психологічної готовності нами використано такі психодіагностичні методики, як методика «Прогноз», проєктивна методика «Тест дванадцяти тварин» Б. Пашнева, опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» О. Зверькова та Є. Ейдмана, методика особистісного диференціалу (варіант, адаптований у НДІ ім. В. М. Бехтерева), П'ятифакторний особистісний опитувальник МакКрає-Кости та авторська анкета «Вивчення впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на психологічну готовність мобілізованих осіб до військової служби». Усі питання анкети пройшли перевірку на рівень дискримінативності розподілу даних.

Дослідження проводили з мобілізованими військовослужбовцями. Загальна кількість респондентів – 126 осіб у віці від 20 до 46 років. Вибірка складається лише з представників чоловічої статі.

Щоб виявити достовірні відмінності в рівні сформованості компонентів структури психологічної готовності в мобілізованих осіб із різним досвідом військової служби (особи, котрі взагалі не мають досвіду військової служби; мають досвід лише строкової служби (від 9 місяців до року) і мають досвід контрактної служби (від 2-х років)), нами застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних вимірів. Також використано процедуру Z-перетворення для стандартизації первинних показників. У табл. 1 представлено значення компонентів структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби.

Таблиця 1

Значення показників рівня сформованості компонентів структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби

Компоненти структури психологічної готовності	Досліджувані групи						Значущість розбіжностей		
	із досвідом контрактної служби (1)		із досвідом строкової служби (2)		без досвіду військової служби (3)		t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₂₋₃
	М	σ	М	σ	М	σ			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Емоційно-вольовий	0,84	3,49	0,85	4,17	-5,39	8,03	0,01	3,15 **	3,29 **
Поведінковий	0,97	3,77	0,3	3,29	-2,6	3,3	0,78	3,27 **	3,46 ***
Когнітивно-рефлексивний	0,96	3,29	0,55	4,3	-3,49	4,47	0,5	3,61 ***	3,59 ***
Мотиваційний	2,14	5,53	-0,15	5,25	-2,19	5,72	1,78	2,48 *	1,42
Особистісний	2,51	4,86	-0,24	5,08	-2,69	6,66	2,38 *	2,83 **	1,5
Когнітивно-прогностичний	-0,24	2,14	0,05	2,34	0,11	1,85	0,57	0,58	-0,12
Соціально-діяльнісний	2,53	2,58	-0,43	1,66	-1,32	3,07	5,2 ***	4,35 ***	1,24
Проблемно-орієнтаційний	0,1	2,76	-0,03	2,55	0,03	2,68	0,19	0,08	0,09
Соціально-психологічний	0,81	2,11	-0,12	2,2	-0,25	2,14	1,86	1,6	0,23
Загальний показник зовнішніх компонентів структури	3,43	5,72	-0,58	3,73	-1,54	4,56	3,18 **	0,86	3,13 **
Загальний показник внутрішніх компонентів структури	7,19	13,12	1,36	12,59	-16,24	23,2	1,9	3,2 **	3,92 ***
Загальний показник структури психологічної готовності	10,62	16,1	0,96	13,72	-17,78	24,98	2,63 **	3,17 **	4,28 ***

Примітка. * – Емпіричне значення є значущим при $\alpha \geq 0,95$; ** – емпіричне значення є значущим при $\alpha \geq 0,99$; *** – емпіричне значення є значущим при $\alpha \geq 0,999$.

Установлено, що мобілізовані особи без досвіду військової служби мають нижчий рівень сформованості емоційно-вольового компонента, ніж мобілізовані особи з досвідом строкової ($t = 3,29$; $\alpha \geq 0,999$) та контрактної служби ($t = 3,15$; $\alpha \geq 0,999$). Тобто в мобілізованих осіб, котрі не мають досвіду військової служби, більш вірогідне виникнення нервово-психічних зривів, особливо в екстремальних ситуаціях, вони

більш чутливі, емоційні, менше здатні контролювати свої дії, розподіляти власні зусилля, їм більш характерний низький рівень самообладання та сформованості вольової саморегуляції, ніж у мобілізованих осіб із досвідом строкової й контрактної служби.

Мобілізовані особи без досвіду військової служби мають нижчий рівень сформованості поведінкового компонента, ніж мобілізовані з досвідом строкової ($t = 3,46$; $\alpha \geq 0,999$) та контрактної ($t = 3,27$; $\alpha \geq 0,99$) форм служби, що свідчить про те, що мобілізовані особи без досвіду військової служби мають нижчий рівень самообладання, контролю власних емоційних реакцій, станів і власної поведінки, ніж мобілізовані особи з досвідом строкової й контрактної служби. Також встановлено, що мобілізовані особи без досвіду військової служби мають нижчий рівень сформованості когнітивно-рефлексивного компонента, ніж мобілізовані особи з досвідом строкової ($t = 3,59$; $\alpha \geq 0,999$) та контрактної ($t = 3,61$; $\alpha \geq 0,999$) служби, а отже, мобілізовані особи без досвіду військової служби гірше саморозуміють і самоусвідомлюють себе як військовослужбовця, мають нижчу самооцінку та менше співвідносять себе, свої дії з образом ідеального військовослужбовця у своєму сприйнятті, ніж мобілізовані з досвідом служби.

Виявлено достовірні відмінності між групою досліджуваних із досвідом контрактної служби й без досвіду ($t = 2,83$; $\alpha \geq 0,99$), а також із досвідом строкової служби ($t = 2,38$; $\alpha \geq 0,95$) за рівнем сформованості особистісного компонента внутрішнього фактора структури психологічної готовності. Тобто у мобілізованих контрактників рівень сформованості особистісного компонента вищий, ніж у мобілізованих із досвідом строкової служби або взагалі без досвіду служби, що свідчить про те, що вони є більш екстравертованими, товариськими, орієнтованими на спілкування в колективі, мають більш виражену потребу в спілкуванні, кращу вольову регуляцію власної поведінки, більш відповідальні, наполегливі, система їх особистісних характеристик, що впливає на результативність їхньої діяльності, здатна краще забезпечити їхню особисту безпеку під час військової служби. Встановлено, що для досліджуваних із досвідом контрактної служби властивий більш високий рівень професійної майстерності, соціальної захищеності, вищий ступінь вираженості сприятливої атмосфери в колективі товаришів по службі, більш сформований соціально-діяльнісний компонент зовнішнього фактора структури психологічної готовності, ніж для досліджуваних із досвідом строкової служби ($t = 5,2$; $\alpha \geq 0,999$) і без

досвіду ($t = 4,35$; $\alpha \geq 0,999$). Також нами виявлено, що для мобілізованих осіб із досвідом контрактної служби більш властивий високий рівень сформованості мотиваційного компонента внутрішнього фактора, ніж для осіб без досвіду військової служби ($t = 2,48$; $\alpha \geq 0,95$). Тобто мобілізовані з досвідом контрактної служби мають більш позитивне ставлення до професійної діяльності військового, мають більш актуалізовану потребу успішно виконувати професійні завдання й поставлені задачі, проявляють більшу зацікавленість у процесі їх виконання та до діяльності військового в цілому. Чим більше чинників спонукають особистість до професійної діяльності, тим більших зусиль вона спроможна докладати та, зазвичай, досягати кращих результатів.

Крім того, нами встановлено, що мобілізовані особи без досвіду військової служби мають нижчий рівень сформованості компонентів внутрішнього фактора структури психологічної готовності, ніж мобілізовані з досвідом строкової ($t = 3,2$; $\alpha \geq 0,99$) і контрактної ($t = 3,92$; $\alpha \geq 0,999$) служби. Не виявлено достовірних розбіжностей між рівнем сформованості компонентів внутрішнього фактора структури психологічної готовності в досліджуваних із досвідом строкової й контрактної служби. Рівень сформованості загального показника зовнішнього фактора структури психологічної готовності вищий у досліджуваних із досвідом контрактної служби, ніж у досліджуваних строкової служби ($t = 3,18$; $\alpha \geq 0,99$) та взагалі без досвіду служби ($t = 3,13$; $\alpha \geq 0,99$). Не виявлено достовірних розбіжностей між рівнем сформованості компонентів зовнішнього фактора структури психологічної готовності між досліджуваними строкової служби й без досвіду військової служби. Також нами встановлено, що загальний показник рівня сформованості структури психологічної готовності залежить від досвіду військової служби. Тобто виявлені достовірні розбіжності за цим показником у досліджуваних із досвідом строкової служби та без досвіду військової діяльності ($t = 3,17$; $\alpha \geq 0,99$), із досвідом строкової й контрактної служби ($t = 2,63$; $\alpha \geq 0,99$), із досвідом контрактної служби та без досвіду ($t = 4,28$; $\alpha \geq 0,999$). Отримані результати свідчать про те, що чим більший стаж військової служби, тим вищий рівень сформованості структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби.

Отже, із досвідом військової служби відбувається адаптація до нормативних вимог, що визначають умови й особливості військового

життя; формуються специфічні якості, необхідні для професійної військової діяльності (загальносоціальні, військово-професійні, моральні, психологічні, фізичні); відбувається професійна соціалізація. У перший рік військової служби формується здатність особистості до свідомої регуляції своєї поведінки, контролю емоційних станів, до швидкої вольової мобілізації своїх ресурсів задля ефективного виконання професійних завдань службово-бойової діяльності. У цей період підвищується вміння адаптуватися в нових соціальних умовах, здійснювати саморегуляцію, справлятися зі стрес-факторами звичайних життєвих ситуацій, не піддаватися випадковим змінам настрою, проявляти активно-наступальну поведінкову стратегію. Також формується адекватне саморозуміння та самоусвідомлення себе як військовослужбовця. Сформованість цих властивостей особистості впливає на результативність їхньої діяльності, здатність краще забезпечити власну особисту безпеку під час військової служби. Із подальшим збільшенням досвіду військової служби покращуються професійна майстерність, військова кваліфікація, збільшується цінність сприятливої атмосфери в колективі. Саме встановлення сприятливої морально-психологічної атмосфери у військових частинах і підрозділах сприяє покращенню морально-психологічного стану у військовослужбовців, а як результат – це сприяє виконанню поставлених бойових завдань, підвищенню мотиваційного компонента до несення військової служби та власне психологічній готовності до військової діяльності. Проявляється з роками служби краща розвиненість комунікативних здібностей, військовослужбовці стають більш орієнтовані на спілкування в колективі, більш товариські, здатні легко встановлювати контакти, ефективно спілкуватися в групі, стають більш відповідальні, наполегливі, проявляють більшу цінність позитивних відносин у колективі, прагнення допомагати та підтримувати товаришів по службі. Формується гордість за приналежність до військового колективу, професійної спільноти, що є важливою складовою частиною мотиваційного компонента готовності продовжувати службу, удосконалювати власну військову діяльність, прагнути до саморозвитку та самореалізації як військовослужбовця.

Отже, наявність військового досвіду сприяє формуванню морально-професійних якостей військовослужбовця. Формується більш позитивне ставлення до професійної діяльності військового, посилюються мотиваційні тенденції, підвищується загальний рівень психологічної готовності до військової служби.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Аналізуючи відмінності в рівні сформованості компонентів структури психологічної готовності мобілізованих осіб із різним досвідом військової служби, ми встановили, що мобілізовані особи без досвіду військової служби відзначаються нестабільністю емоційних станів, відчувають виснаженість, підвищену збудливість, дратівливість, мають недостатню саморегуляцію. У їхній поведінці можуть проявлятися інертність, нерішучість, пошук підтримки з боку оточення, консерватизм, імпульсивність. У стресових ситуаціях вони можуть демонструвати низьку працездатність, схильність недооцінювати власні професійні навички. Їм властиві низький рівень самоповаги до себе як до військовослужбовця, залежність поведінки та ставлення до себе від зовнішніх обставин й оцінок. Мобілізовані особи з досвідом контрактної служби більш схильні до екстраверсії, товариські, відповідальні, уміють контролювати себе, проявляють точність та акуратність у справах, дотримуються моральних принципів. Для них важлива наявність сприятливої атмосфери спілкування в середовищі військовослужбовців, а ось рівень матеріального забезпечення є менш значущим. Однак мобілізовані військовослужбовці з досвідом строкової служби є більш замкнуті, нерішучі, обережні, більше намагаються тримати дистанцію з навколишніми, оцінюють атмосферу у своєму колективі як недостатньо сприятливу, менше схильні проявляти вольові зусилля, гнучкість у складних ситуаціях, ніж мобілізовані з досвідом контрактної служби. Однак при порівнянні з групою мобілізованих осіб без досвіду служби вони є більш нервово-психічно стійкими, краще вміють адаптуватися до нових соціальних умов, мають вищий рівень саморегуляції, вище оцінюють власні професійні навички, більш схильні проявляти активно-наступальну поведінкову стратегію. Також для них властива яскраво виражена потреба в досягненні високих результатів. А отже, у перші роки служби посилюються певні мотиваційні тенденції, формується підстава для трансформації мотиваційного компонента готовності.

Отримані результати дослідження сприятимуть розробці окремих рекомендацій для сержантського й офіцерського особового складу щодо формування та супроводу психологічної готовності до військової діяльності мобілізованих осіб із різним досвідом військової служби. Також отримані результати можуть бути використанні для створення психопрофілактичних і психокорекційних програм окремо для

мобілізованих осіб без досвіду військової служби та з досвідом строкової служби, з урахуванням потреб конкретної групи мобілізованих осіб, структурних особливостей їх психологічної готовності до військової служби.

Література

1. Бондаренко, Я. Г. (2011). *Психологічна готовність фахівців спеціальних підрозділів МВС України до виконання професійних задач різного рівня складності*. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія»). Харків: ХНУВС, 26.
2. Варваров, В. И. (1974). *Психология личности советского воина*. Москва: ВПА, 44.
3. Іщенко, Д. В.; Мірошніченко, В. І. (2013). Мотиваційні аспекти навчальної діяльності старшокласників з формування готовності до військової служби за контрактом. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*, 3. Retrived from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_3_8.pdf
4. Колесніченко, О. С., Лиман, А. А. (2015). Структурно-функціональна модель психологічної готовності військовослужбовців Національної гвардії України до ризику. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 3, 153–158.
5. Кондрашова, Л. В., Друзь, З. В., Білоконна, Н. І., Мірошник, З. М. (2009). *Формування творчої особистості в процесі навчання: теорія, практика, досвід?* Монограф. посіб. Київ, 559 с.
6. Матохнюк, Л. О. (2005). Аналіз структури психологічної готовності до професійної діяльності в науковій літературі, *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психологічної підготовки в системі вищої освіти»*. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 58–66.
7. Нікітенко, Г. О. (2018). Факторна модель психологічної готовності мобілізованих військовослужбовців. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, Вип. 4*, 60–67.
8. Пасько, О. М. (2013). Готовність як підґрунтя компетентності майбутніх працівників ОВС. *Наука і освіта*, 5, 15–20.
9. Платонов, І. В. (2000). Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності. *Психологія*, 11, 320–326.
10. Самойленко, О. О. (2017). Особливості психологічної готовності мобілізованих військовослужбовців до ведення бойових дій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 5 (50), 50–58.
11. Сторожук, Н. А. (2009). Характеристика структури психологічної готовності молодих офіцерів Збройних Сил України до службово-бойової діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, 49, 134–138.

12. Томчук, М. (2010). Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство*, 4, 41–46.

13. Ягупов, В. В. (2004). *Військова психологія*. Київ: Тандем, 656.

References

1. Bondarenko, Ja. G. (2011). *Psychologichna gotovnist fahivtsiv spetsialnyh pidrozdiliv MVS Ukrainy do vykonannja profesijnyh zadach riznogo rivnja skladnosti* [Psychological readiness of specialists of special units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to perform professional tasks of different difficulty levels]. Avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psych. nauk: spets. 19.00.06 «Jurydychna psihologija». Harkiv: HNUVS, 26 [in Ukrainian].

2. Varvarov, V. I. (1974). *Psychologija lichnosti sovetskogo voina* [Psychology of the personality of the Soviet soldier]. Moskva: VPA. 44 [in Russian].

3. Ischenko, D. V., Miroshnichenko, V. I. (2013). Motyvatsijni aspekty navchalnoji dijalnosti starshoklasnykiv z formuvannja gotovnosti do vijskovoji sluzhby za kontraktom [Motivational aspects of senior pupils' educational activity of formation of readiness to military service of the contract basis]. *Visnyk Natsionalnoji akademiji Derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrainy. Serija : Psychologichni nauky – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: psychology*. 3 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_3_8.pdf [in Ukrainian].

4. Kolesnichenko, O. S.; Lyman, A. A. (2015). Strukturno-funktsionalna model psihologichnoji gotovnosti vijskovosluzhbovtsiv Natsionalnoji Gvardiji Ukrainy do ryzyku [Structural and functional model of psychological readiness of staff of the National Guard of Ukraine to the risk]. *Naukovyj visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu. Serija «Psychologichni nauky» – Scientific Journal of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»*, 3, 153–158 [in Ukrainian].

5. Kondrashova, L. V., Druz, Z. V., Bilokonna, N. I., Miroshnyk, Z. M. (2009). *Formuvannja tvorchoji osobystosti v protsesi navchannja : teorija, praktyka, dosvid : monografichnyj posibnyk* [Formation of a creative person in the process of learning: theory, practice, experience: a monographic guide]. Kyiv, 559 [in Ukrainian].

6. Matohnjuk, L. O. (2005). Analiz struktury psihologichnoji gotovnosti do profesijnoji dijalnosti v naukovij literaturi [Analysis of the structure of psychological readiness for professional activity in scientific literature]. Proceedings from International Scientific Conference`2005: *Materialy mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji «Aktualni problem psihologichnoji pidgotovky v systemi vyschoji osvity» – Materials of the international scientific-practical conference «Actual problems of psychological preparation in the system of higher education»* (pp. 58–66). Odesa [in Ukrainian].

7. Nikitenko, H. O. (2018) Faktorna model psihologichnoji gotovnosti mobilizovanyh vijskovosluzhbovtsiv [Factor model of psychological readiness of mobilized soldiers]. *Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu. Serija «Psychologichni nauky» – Scientific Journal of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»*, 4, 60–67 [in Ukrainian].

8. Pasko, O. M. (2013). Gotovnist jak pidgruntja kompetentnosti majbutnih pratsivnykiv OBS [Readiness as a basis for the competence of future ATS employees]. *Nauka i osvita – Science and education*, 5, 15–20 [in Ukrainian].

9. Platonov, I. V. (2000). Struktura psihologichnoji gotovnosti osobystosti do pravoohoronnoji dijalnosti [The structure of psychological readiness of the individual to law enforcement activities]. *Psychologija – Psychology*, 11, 320–326 [in Ukrainian].

10. Samoilenko, O. O. (2017). Osoblyvosti psihologichnoji gotovnosti mobilizovanyh vijskovosluzhbovtziv do vedennja bojovyh dij [The peculiarities of psychological readiness of mobilized militaries to the operations]. *Naukovyi chasopys NPU imeni Dragomanova. Serija 12: Psihologichni nauky – Scientific journal of M. P. Dragomanov National Pedagogical University. Scientific magazine. Series 12: Psychological Sciences*, 5(50), 50–58 [in Ukrainian].

11. Storozhuk, N. A. (2009). Harakterystyka struktury psihologichnoji gotovnosti molodyh ofitseriv Zbrojnyh Syl Ukrainy do sluzhbovo-bojovoji dijalnosti [Characteristic of the structure of the psychological readiness of young officers of the Armed Forces of Ukraine to military service]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoji akademiji Derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrainy. Serija : psihologichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: psychological sciences*, 49, 134–138 [in Ukrainian].

12. Tomchuk, M. (2010). Metodologichni zasady doslidzhennja ta formuvannja psihologichnoji gotovnosti osobystosti do dijalnosti [Methodological principles of study and formation of psychological readiness of the person for activity]. *Psychologija i suspilstvo – Psychology and Society*, 4, 41–46 [in Ukrainian].

13. Jagupov, V. V. (2004). *Vijskova psihologija [Military Psychology]*. Kyiv: Tandem, 656 [in Ukrainian].

Received: 06.11.2018

Accepted: 17.11.2018